

НАСЛІДКИ ЗДЕШЕВЛЕННЯ ВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ¹

CONSEQUENCES OF CHEAPENING THE COST OF PRODUCTION

Наталія ЛЕВЧУК,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки та прогнозування
НАН України, Київ

Nataliya LEVCHUK,
PhD Economics,
Institute for Economics and
Forecasting, Ukrainian NAS, Kyiv

Розвиток реального сектора економіки України відбувається в умовах дії кризових і деструктивних тенденцій. Виникнення фінансової та економічної кризи в Україні стало очевидним восени 2008 року після погіршення низки економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми провідних комерційних банків країни. Криза посилила негативні тенденції в економіці України та, безумовно, мала вплив і на харчову промисловість, яка є однією з провідних бюджетонаповнюючих структур економіки України.

Нині у структурі промислового виробництва України харчова промисловість дає 21,3% від загального обсягу виробництва продукції та поступається лише металургійному виробництву. Частка харчової промисловості від загального обсягу реалізації продукції промисловості протягом 2004-2009 років коливалась в межах 15,2-19,8%, у 2010 становила 16,7%, а за 2011 цей показник знизився на 2,1% порівняно з попереднім роком.

Ринкова економіка держави стимулює розвиток харчової промисловості в напрямі розширення асортименту харчових продуктів та інгредієнтів, скорочення енерго- і ресурсоспоживання, зниження собівартості продуктів з метою задоволення потреб кінцевого споживача.

На підприємствах харчової промисловості впровадження інновацій є одним із нагальних питань галузі, від розв'язання якого залежить не лише задоволення потреб кінцевих споживачів, створення доданої вартості, випуск доступної, якісної та конкурентоспроможної продукції, а й її здешевлення.

Незважаючи на дослідження активізації інноваційної активності провідними українськими вченими, малодослідженими є питання активізації інноваційної діяльності в умовах обмеженості фінансових ресурсів у харчовій промисловості, а саме підприємств, які виробляють жиромісні продукти, зокрема вершкового масла та олії, а також дослідження наслідків здешевлення продукції, які відбуваються на українському ринку.

Інвестиційні ресурси більшості українських підприємств виснажені й не можуть забезпечити необхідні модернізаційні перетворення та уможливити адаптацію суб'єктів ринку до посткризових викликів.

У 2010 році в переробній промисловості рівень інноваційної активності досяг 15,0%, зокрема у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 14,3%, а в легкій – 9,8% (більше від середнього показника по промисловості).

Інноваційна активність у промисловості залишається традиційно низькою, хоча вітчизняна статистика інноваційно активними вважає навіть підприємства, в яких частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації становить менше 1%. Протягом 2000-2010 років, за винятком 2007 та 2010, вітчизняна статистика фіксувала зниження кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю (табл. 1), а кількість підприємств харчової промисловості, що займалися інноваційною діяльністю, дещо зростає: з 267 одиниць у 2005 році до 352 одиниць у 2010.

Особливо низькою є інноваційна активність споживчого сектора економіки, до якого включаються види економічної діяльності, основна продукція яких спрямована на забезпечення кінцевого споживання.

Особливістю харчової промисловості є те, що фактично вичерпано можливість розширення номенклатури продукції, і нині потрібно здійснювати пошук нових потреб споживачів, удосконалювати технології з покращенням якісних показників продукту, здійснювати перехід на використання екологічно

Таблиця 1. Інноваційна активність промислових підприємств

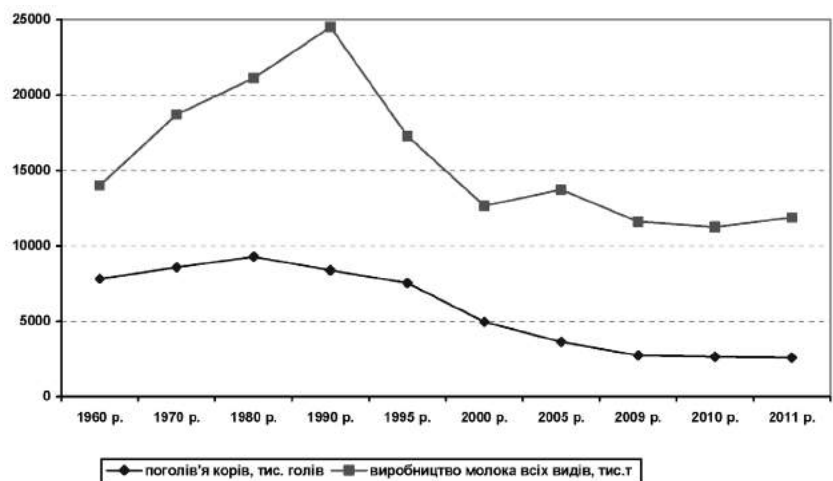
Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	1705	1193	1118	1472	1397	1411	1462
У % до загальної кількості промислових підприємств	18,0	11,9	11,2	14,2	13,0	12,8	13,8

Джерело: розраховано автором на основі даних [4]

чистої сировини тощо. Інноваційну діяльність має бути спрямовано на підвищення ефективності виробництва стандартної продукції. Якщо раніше підприємства прагнули збільшити термін зберігання продукту, то нині навпаки за рахунок скорочення терміну зберігання кінцевого продукту виробник прагне збільшити кількість споживачів.

У першу чергу це стосується виробництва молочної продукції. В Україні зберігається тенденція скорочення поголів'я корів, а також скорочується виробництво молока (рис. 1) [1].

Рис. 1. Поголів'я корів та виробництво молока в Україні

Джерело [5]

Постачання молока на переробні підприємства України останні три роки залишається майже на одному рівні. На переробні підприємства надійшло молока у 2011 році – 4615 тис. т, у 2010 – 4793,2 тис. т, що на 1,1% більше, ніж у 2009. Близько 39-44% продукції надходить від сільськогосподарських підприємств. Середня закупівельна ціна на молоко щорічно зростає

У статті проаналізовано наслідки здешевлення вартості продукції на підприємствах України, зокрема тих, які виробляють жиромісну продукцію. Окреслено перспективи такого здешевлення та наслідки для споживачів.

The paper explores the implications of cheapening the cost of production in Ukraine, in particular producing fat-containing products. It is outlined the prospects of such reduction and implications for consumers.

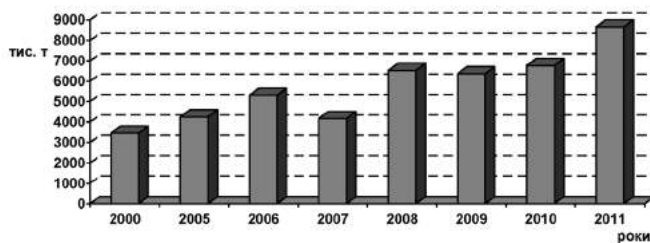
порівняно з попереднім роком: у 2011 – на 5%, а у 2010 – на 58,2%. Це спонукало підприємства, особливо сільськогосподарські, до продажу продукції переробним підприємствам, обсяги виробництва яких в останні роки мали тенденцію до зростання. У 2011 році спостерігалось зростання обсягів виробництва молочних продуктів на 7% порівняно з 2010, а у 2010 – на 1,2% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 2. Виробництво молочної продукції в Україні, тис. т

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Молоко оброблене рідке	716	864	820	863	808	770	801
Масло вершкове	116	120	104	100	84,8	74,7	79,5
Спреди та суміші жирові	53,0	80,3	71,1	83,8	81,8	73,1	65,2
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	71,3	83,5	93,2	92,6	91,9	84,8	78,5
Сири жирні	224	274	217	246	236	224	207
Продукти кисломолочні	467	499	524	532	532	492	479

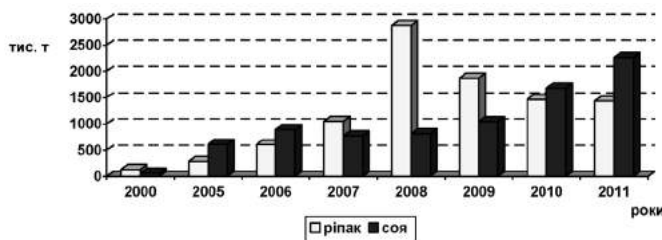
Джерело: дані Державної служби статистики

Рис. 2. Виробництво насіння соняшнику в Україні

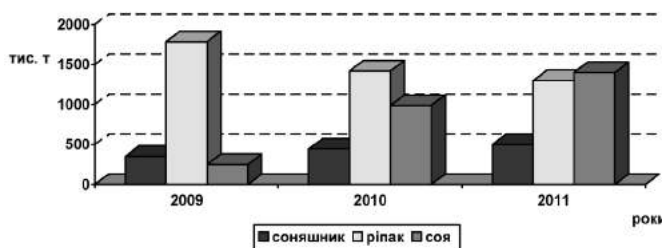
Джерело [6]

Рис. 3. Виробництво сої та ріпаку в Україні

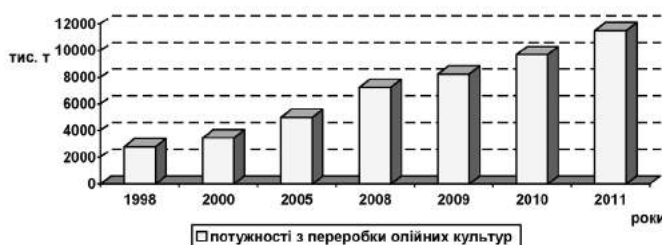
Джерело [6]

Рис. 4. Експорт основних олійних культур

Джерело [7]

Рис. 5. Потужності з переробки олійних культур в Україні

Джерело [8]

Молоко переробляють за такими напрямками виробництва:

□ ціномолочні продукти: молоко питне пастеризоване або стерилізоване, топлене молоко, кефір, кисле молоко, йогурт;

□ вершкове масло, спред, казеїн, сухе знежирене молоко, вершки, сметана;

□ сири: кисломолочний, твердий, плавлений, а також сирний продукт.

Як видно з **табл. 2**, виробництво вершкового масла щорічно скорочувалося, натомість зростало виробництво спредів та жирних сумішей, особливо до 2008 року. Це пов'язано насамперед з ціновою політикою та популяризацією так званого легкого масла, заміною справжнього масла на жирові суміші. Спред – суміш тваринного й рослинного жирів, а саме вершкового масла і гідрованого жиру або маргарину – з'явився на ринку на початку 90-х років в імпортному виконанні під назвою «легке масло», яке не містить холестерину. Спреди мали і мають свою маркетингову нішу, оскільки доходи населення низькі.

Оскільки ціна на вершкове масло зростає, а обсяги виробництва його неухильно скорочуються, то виробники охоче йдуть на заміну частини жирів тваринного походження на жири рослинні: соняшникову рафіновану олію, пальмову рафіновану олію, гідрований жир (рослинний жир) [2]. Ціна тонни рафінованої соняшникової олії становить близько 14 тис. грн., тоді як тонна масла вершкового коштує в межах 45 тис. грн.

Використання рафінованих жирів у спреді дозволяє відтворювати органолептичні властивості натурального вершкового масла, навіть якщо в продукті знаходиться тільки 5% жиру тваринного походження (натурального вершкового масла). Така заміна жирів може приносити високу рентабельність виробникам і стимулювати фальсифікацію натурального вершкового масла. Виявити факт фальсифікації вершкового масла можна лише шляхом визначення наявності нікелю в продукті, який використовують як катализатор під час гідрування.

Сировиною для виробництва гідрованого жиру є рафінована олія, переважно соняшnikова або ріпакова. В Україні основними олійними культурами для виробництва олій є соняшник, ріпак і соя. Виробництво насіння в Україні щорічно збільшується, окрім ріпаку (**рис. 2, 3**).

Соняшник займає лідируюче положення, маючи середню врожайність 15,0 ц/га (у 2011 році – 18,4 ц/га). Найвищу врожайність ріпаку отримано у 2008 на рівні 20,8 ц/га. В останні роки вона коливалася близько 17 ц/га. Саме ріпак є однією з врожайних культур, але наявність обмежень за хімічним жирнокислотним складом олій та агротехнічними умовами вирощування уповільнює його промислове вирощування й переробку. Соя, маючи врожайність 15-16 ц/га, а у 2011 – 20,4 ц/га, демонструє неухильне збільшення посівних площ до 1134,2 тис. га у 2011 році, а також збільшення обсягів переробки на соєву олію і кормовий шрот.

Основна частина насіння соняшнику переробляється в Україні, тоді як половина зібраного врожаю сої та майже все насіння ріпаку експортують (**рис. 4**).

З 2008 року інтенсивно збільшуються потужності підприємств, які переробляють олійні культури (**рис. 5**).

На півдні України, зокрема в Миколаївській, Одеській, Запорізькій областях, а також у Полтаві та Вінниці іноземні інвестори розширюють переробку олійних культур і будують нові олійноекстракційні заводи.

Переробка соняшнику на олію з кожним роком зростає, і насичення ринку продуктами виробництва поки що не досягнуто. Основну частину виробленої соняшникової олії експортують до країн СНД і далекого зарубіжжя. Частина олії, яка залишається для внутрішнього споживання, надходить на гідрування й вироблення маргарину, а залишкова кількість – в роздрібну мережу на виробництво майонезу. Незначну кількість (17-25%) виробленого маргарину експортують. Основним компонентом маргарину є гідрований жир, частка якого в маргарині становить близько 98%. В основному маргарин і гідрований жир використовують кондитерські, хлібопекарські, молокопереробні підприємства та підприємства громадського харчування й ресторанного бізнесу.

У 2009 році в передмісті Южного (Одеська область, смт. Нові Біляри) на інвестиції з Малайзії та Індії побудовано і введено в експлуатацію завод з переробки тропічних олій. Через порт Южного в 2010 році імпортовано 280 тис. т пальмової олії, яку рафінують і фракціонують на рідку олеїнову фракцію і тверду стеаринову. Стеаринову фракцію використовують як

Рис. 6. Імпорт і експорт Україною тропічної олії у 2010 та 2011 роках

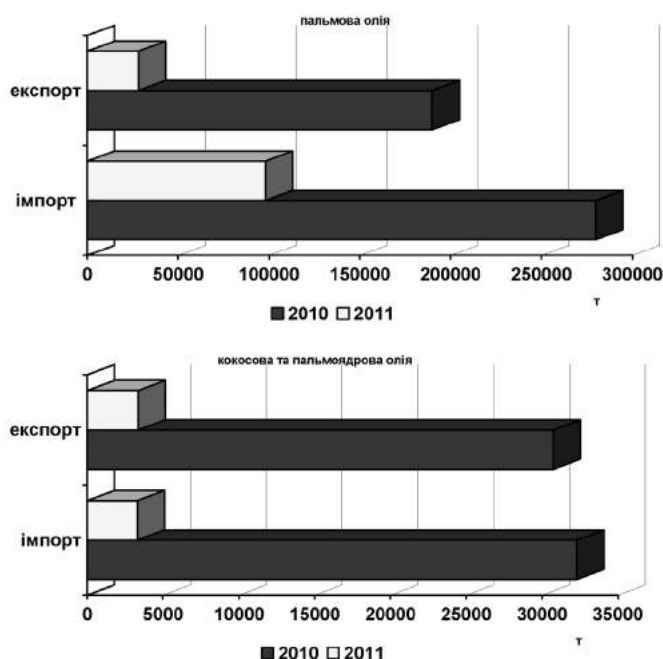
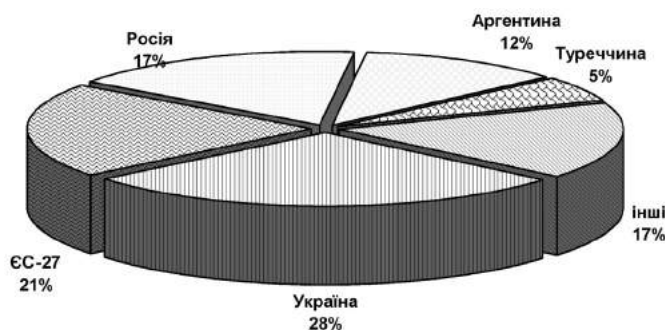

Рис. 7. Світовий рейтинг виробників соняшникової олії в 2011 році

замінник вершкового масла в харчових жиромісних продуктах. Таку фальсифікацію вершкового масла виявити складніше, оскільки нікелю в такому продукті немає, але жирнокислотний склад суттєво відрізняється від натурального вершкового масла. Імпорт в Україну та експорт з України тропічних олій представлено на **рис. 6**. Україна також експортує фракції пальмової олії, причому значну частину (близько 80,8% від загального обсягу) закуповує Росія. У 2011 році імпорт тропічних олій скоротився. Це, мабуть, пов'язано зі збільшенням цін на тропічні олії та будівництвом подібних підприємств у Росії, зокрема в Краснодарі.

За оцінкою Міністерства сільськогосподарства США, Україна, збільшуючи площі під вирощування олійних культур і розширюючи виробництво рафінованої олії, в 2010-2011 маркетинговому році посіла перше місце у світовому рейтингу виробників соняшникової олії (**рис. 7**).

Постійні інновації дозволяють виробникам жиромісних продуктів здешевлювати кінцевий продукт, вносячи зміни в рецептуру, шляхом введення тропічних рафінованих олій чи їхніх фракцій, гідрованого жиру чи маргарину.

Особливістю пострадянських незалежних держав є приватизація підприємств харчової промисловості, крім підприємств спиртової галузі. Приватизація та ринок, з одного боку, зацікавлює власників інвестувати кошти в розширення виробництва якісних продуктів харчування, а з другого боку, покликана мінімізувати матеріальні витрати на виробництво.

В умовах ринку виробництво продуктів визначається попитом. Враховуючи, що 80% населення України має мінімальні доходи, попит зростає на дешеві харчові продукти. Приріст середньомісячного наявного доходу в розрахунку на одну людину в 2008 і 2009 роках сповільнився, що пов'язано

з кризою. Зменшення доходів населення спричинило збільшення попиту на дешеві харчові продукти.

Розширення та інноваційний розвиток потужностей з виробництва жиромісних продуктів, впровадження нових технологій виробництва й переробки олій дозволило Україні зайняти лідируючі позиції на світовому ринку виробництва соняшникової олії. В умовах ринку йде розширення виробництва рослинних і скорочення – тваринних жирів.

Виробництво продуктів тваринництва необхідно підтримувати на державному рівні шляхом введення дотацій з держбюджету або надання виробникам преференцій та пільг на законодавчому рівні.

Створення сприятливих умов функціонування нових інноваційно активних підприємств харчової промисловості, зокрема підприємств, які виробляють жиромісну продукцію, збільшить надходження до бюджету, стимулюватиме вирощування сільськогосподарської продукції, створить нові робочі місця, а споживачі отримають українську якісну та безпечну продукцію.

ВИСНОВКИ

1. Більшість підприємств харчової промисловості фактично вичерпали можливість розширення номенклатури продукції.
2. В умовах ринкової економіки попит визначає пропозицію, яка вирізняється здешевленням кінцевого продукту. Таке здешевлення в Україні досягається заміною дорогого вартісного компонента дешевим.
3. Зниження ціни на продукцію носить дуалістичний характер, з одного боку, кінцеві споживачі виграють з економічної точки зору, а з другого боку, втрачають на якості продукції.
4. Під час виробництва молочної продукції виробники зловживають заміною натуральних молочних компонентів на жиромісні складові рослинного походження.
5. На прикладі виробництва жиромісних продуктів обґрунтовано необхідність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників тваринної продукції.
6. Інвестиційний розвиток бюджетонаповнюючих структур економіки, зокрема харчової промисловості, дозволив Україні розширити експансію виробництва й переробки продуктів рослинництва, зайняти лідерство у світовому виробництві соняшникової олії, а також створити підприємства з переробки імпортованих тропічних олій.
7. Інноваційна діяльність виробництва харчових продуктів наразі зосереджена на задоволенні попиту на дешеві продукти харчування, які на даному етапі розвитку споживчого ринку незахищені від фальсифікації.

ПОЯСНЕННЯ

¹ Дослідження виконано в рамках НДР відомчої тематики НАН України, Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за темою: «Структурні трансформації в економіці України: динаміка, протиріччя і вплив на економічний розвиток».

ЛІТЕРАТУРА

1. Левчук Н. Економічна оцінка експорту молокопродуктів // *Економіст*. – 2006. – №2. – С. 86-88.
2. Романовська Т. І. Левчук Н. І. Якість вершкового масла // *Технічні науки: стан, досягнення і перспективи розвитку м'ясної, олієжирової та молочної галузей: Міжнародна наук.-техн. конф. (22-23 березня 2012 р., м Київ)*. – Київ: НУХТ, 2012. – С. 70-71.
3. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.], за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-текон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році [статистичний щорічник]. – К.: Державна служба статистики, 2010. – С. 189-194.
5. Тваринництво України у 2011 р. [статистичний щорічник]. – К.: Державна служба статистики, 2011. – С. 13-14, 30.
6. Рослинництво України у 2011 р. [статистичний щорічник]. – К.: Державна служба статистики, 2011. – С. 22.
7. Сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс] - www.ukrstat.gov.ua
8. Дані асоціації «Укроліяпром».